

Kommunikaatio ja persoonuuden alkuperä

Lectio praecursoria 26.10.2020

DUYGU UYGUN TUNÇ

Kun ryhdymme selvittämään, mistä persoonuus muodostuu, voimme kysyä kaksi perustavaa kysymystä: mikä persoona on, ja miten persoonaksi tullaan. *Määritelmällinen* kysymys tyypillisesti keskittyy persoonuuden välttämättömiin ja riittäviin ehtoihin, kuten rationaalisuuteen tai itsetietoisuuteen, kyetäkseen sitten yhdistämään ne siihen, mitä persoonuus merkitsee yhteiskunnan, moraalien ja lain kannalta, eli suhteessa oikeuksiin, etuoikeuksiin, velvollisuuksiin ja yhteiskunnalliseen ja moraaliseen asemaan. Tämä on se kysymys, johon filosofianhistoriallinen, tätä aihetta koskeva ajattelu useimmiten keskittyy. Jälkimmäinen kysymys koskee persoonuuden *geneettisiä* ehtoja, kuten niitä kutsuin. Väitän, että lähestymällä persoonuutta geneettisen kysymyksen kautta meillä on paremmat mahdollisuudet onnistua luomaan vankka yhteys metafyyssisten ja käytännöllisten persoonakäsitysten välille. Käytännöllisessä persoonudessa on yleensä kyse sellaisesta statuksesta, joka ilmentää kunnioitusta, vastuita, velvollisuuksia ja oikeuksia. Se viittaa perustavanlaatuisen normatiiviseen asemaan. Metafyysinen persoonuus puolestaan esitetään usein tiettyjen ominaisuuksien tai kykyjen muodossa. Vaikka yleensä yhdistämmekin nämä kaksi merkitystä yhteen käsitteeseen, esimerkiksi sellaiseen kuin ”rationaalinen, itsetietoinen olento, jolla on normatiivinen asema”, ovat ne varsin erilaisia, ainakin siksi, ettei sen

perusteella, mitä joku olio *on*, voi suoraan väittää, millaisena sitä *tulisi* pitää ja miten sitä *tulisi* kohdella.

Metafyysisen ja käytännöllisen persoonakäsitteen yhdistäminen syvemmällä tasolla edellyttää sen näyttämistä, kuinka persoonan statuksen ehtoina toimivat ominaisuudet ja kyvyt eivät pelkästään *mahdollista* intentionaalisen toimijuuden ja vastuullisuuden attribuomista, tai personifioivan asenteen omaksumista niitä ilmentävään olentoon, vaan ne ovat yhtä lailla sellaisten intersubjektiivisten vuorovaikutusten *tuotteita*, joita henkilökohtaiset käsitykset, normit ja sosiaaliset ja kulttuuriset käytännöt luonnehtivat. Näin ollen se edellyttää geneettistä näkökulmaa.

Määritelmällinen ja geneettinen kysymys viittaavat selvästi toisiinsa. Sen selventäminen, miten persoonaksi tullaan, edellyttää persoonan käsitettä, ja sen tunnistaminen, mitä käsitteen tulisi sisältää, edellyttää jonkinasteista ymmärrystä persoonuuden konstitutiivisesta perustasta. Tästä syystä ryhdyin tutkimaan geneettistä kysymystä identifioimalla tiettyjä persoonuuden *ydinulottuvuuksia*, jotka jokaisen pätevän filosofisen persoonuuskäsityksen on otettava huomioon: relationaalinen, dispositionaalinen ja agenttiivinen.

Voimme intuitiivisesti myöntää, että olennon kutsuminen persoonaksi on myös puheakti, koska tällaiset persoonana pitämiset osaltaan konstituovat persoonuutta. Tämä tekee siitä jollain perustavalla tasolla sosiaalisen instituution. Persoonuuden toteaminen heijastelee myös kokonaista kirjoa *mahdollisia* tapoja, joilla näin nimettyä olentoa voidaan kohdella, koska persoonien välisen vuorovaikutuksen normit eivät ole vain regulatiivisia, vaan ne myös osin konstituivat juuri niitä tekoja, joita ne säätelevät. Kutsun tätä persoonuuden *relationaaliseksi* ulottuvuudeksi.

Mutta persoonuus ei ole pelkkä arvonimi: pidämme persoonina ensisijaisesti niitä olentoja, jotka *kykenevät* puolestaan suhtautumaan toisiin persoonina. Niinpä persoona on sellainen olento, joka voi osallistua *vastavuoroiseen tunnustamiseen*. Tässä pisteessä persoonuuden relationaalinen ulottuvuus risteää toi-

sen, nimittäin dispositionaalisen ulottuvuuden kanssa. Useimmat persoonille luonteenomaiset piirteet ovat tosiaankin taipumuksia pikemminkin kuin puhtaasti intrinsisiä ominaisuuksia: persoona on sellainen olento, joka osaa omaksua persoonallisen suhtautumistavan ja vastata sellaiseen, osaa osallistua normien säätelemään vuorovaikutukseen, osaa tarjota perusteita teoilleen ja tulkita toisten toimintaa perusteiden valossa ja niin edelleen. Tällaiset paradigmaattiset persoonan taipumukset ovat sitä paitsi relationaalisesti hankittuja ja ne tyypillisesti suuntautuvat sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Esimerkiksi se, että tulee *kykeneväksi* osallistumaan normien säätelemiin vuorovaikutustilanteisiin, on mahdollista vain osallistumalla sellaisiin riittävän pitkään.

Tästä pääsemmekin persoonuuden kolmanteen dimensioon, sosiaaliseen toimijuuteen. Kysymys siitä, mitä persoona *on* on merkityksellinen ainoastaan sen laajemman kysymyksen puitteissa, mitä persoona *tekee*. Persoona on eräänlainen toimija, joka yhdessä muiden kanssa luo interpersoonallisia tilanteita, jolla on merkitystä kantava vaikutus toisten ihmisten elämään, tekoihin ja asenteisiin, joka osallistuu sosiaalisiin käytäntöihin ja instituutioihin ja edistää niitä.

Emme saavuta tyydyttävää käsitystä persoonuudesta jos lyömme yhdenkään näistä dimensioista laimin. Huomiomme tulisi lisäksi keskittyä etenkin siihen, miten kaikki nämä moninaiset persoonan käsitteen käyttötavat ja merkitykset *liittyvät* toisiinsa.

Tapa, jolla lähestyn geneettistä kysymystä, perustuu etupäässä konstitutiivisten suhteiden tutkimiseen. Ohjaava ontologinen heuristiikkani on ollut, että persoonuus on relationaalinen ja prosessuaalinen ilmiö. Se on ilmiö, jonka individuaatio on olennaista sen olemiselle, sillä prosessit jotka tuottavat sen ovat myös niitä, jotka sekä määrittelevät sen olennaiset piirteet että pitävät sen olemassa sellaisenaan.

Konstitutiivisten suhteiden joukosta keskityn erityisesti tietynlaisiin semioottisiin vuorovaikutuksiin. Vaikka osallistuminen semioottiseen vuorovaikutukseen luonnehtii kaikkia eläviä

olentoja, väitän, että persoonia konstituoivat semioottiset vuorovaikutukset ovat tietynlaisia formatiivisia intersubjektiivisiä prosesseja, jotka ovat juurtuneet sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön ja jotka tuottavat tietynlaisia ajattelun, tuntemisen ja toiminnan tapoja, jotka lopulta muodostavat persoonan. Näitä viimeisiä kutsun persoonuuden ehtoina toimiviksi taipumuksiksi. Kaikki jonkun persoonan taipumukset eivät saa alkuaan intersubjektiivisten prosessien kautta – esimerkiksi kyky multimodaaliseen havaintoon tai pitkäkestoiseen muistiin – mutta persoonaa muodostavat taipumukset juontavat kaikki juurensa pitkäaikaisiin, formatiivisiin semioottisiin vuorovaikutuksiin toisten persoonien kanssa. Ydinväitteeni on, että persoonaksi tuleminen on intersubjektiivisesti laajennettu ja kulttuurisesti tuettu semioottisen tavanmuodostuksen ja tapojen muutoksen prosessi, joka kulminoituu sellaisen olennon konstituoitumiseen, joka kykenee ymmärtämään ja arvioimaan omia tapojaan ja voi päättää muuttaa niitä tuottamalla tämän alun perin intersubjektiivisen semioottisen vuorovaikutuksen uudesta intrasubjektiivisena – itsetulkintana ja itsekontrollina, tai *itsesuostutteluna*, jossa edelliset yhdistyvät. Toisin sanoen persoonat ovat olentoja, jotka osallistuvat sellaiseen *kommunikatiiviseen suhteeseen itsensä kanssa*, jolle on tunnusomaista suosittelu, joka puolestaan saa muotonsa intersubjektiivisestä vuorovaikutuksesta ja mediuminsa (eli symbolit) kulttuurisesta maailmasta.

Avainlähtökohtani ovat seuraavat: Ensinnäkin että kommunikatiivinen suhde itseen on olennainen osa persoonuuden kaikkia ydindimensioita, joiden risteämiskohdasta löydämme kyvyn itsesuostutteluun. Toiseksi että itsesuostuttelu on sisäistetty versio tietystä semioottisen vuorovaikutuksen lajista, josta tyypillinen esimerkki on keskinäinen suostuttelu. Kolmanneksi että sen ilmaantuminen ja kehittyminen vaatii kykyä reflektiviseen semioosiin, näkökulman ottamiseen ja korkeamman kerätaluvun reflektiotapojen omaksumiseen. Ja lopuksi että kaikki nämä viimeisimmät saavat alkunsa ensinnäkin intersubjektiivisessä semioottisessa vuorovaikutuksessa ja toiseksi psykologisella alueella.

Selkeyttääkseni kuinka intersubjektiivisesti laajennettu prosessi muuttuu psykologiseksi olen soveltanut semioottisen tukemisen [*scaffolding*] ideaa intersubjektiiviseen semioosiin ja itsereflektiivisiin psykologisiin prosesseihin. Argumentoin, että sekä intersubjektiivinen transformatiivinen kommunikaatio että itsereflektiiviset mentaaliset prosessit, jotka suuntautuvat itsetulkintaan ja itsekontrolliin, ovat esimerkkejä semioottisesta tukemisesta, eli korkeamman kertaluvun refleksiivivistä prosesseista, jotka toiminta merkkien avulla tekee mahdolliseksi ja joita se tukee. Intersubjektiivisen semioottisen tukemisen prosessin muuttuminen psykologiseksi koostuu siitä, että toisten sääntelystä siirrytään itsen sääntelyyn, sosiaalisista neuvotte- luista siirrytään itsearvointiin ja -kriittisiin ja vastavuoroisesta suostuttelusta siirrytään itsesuostutteluun.

Mistä erityisestä kommunikatiivisen vuorovaikutuksen la- jista siis puhumme, jos sen sisäistäminen voi tuottaa tällaisen suhteen itseen? Ehdotan kaiken kommunikatiivisen vuorovai- kutuksen yksinkertaista jakoa kahteen lajiin: koordinoivaan ja transformatiiviseen kommunikaatioon. Kommunikaation pe- rustavanlaatuisempi ja fylogeneettisesti ensisijainen funktio on toiminnan koordinointi. Tämä koordinoiva funktio voi täyttyä sellaisessakin tapauksessa, jossa siihen kytkeytyvät merkkipro- sessit ovat täysin läpinäkyviä, kuten esimerkiksi jos linnunlau- lua ei tiedosteta parin etsinnäksi, vaan kauniiksi sinällään. Mo- nimutkaisemmat sosiaaliset suhteet vaativat niin laajamittaista yksittäisten tulkintaprosessien yhdistelyä, että käytöksen li- säksi myös suhtautumistapoja voidaan koordinoida, ja on mah- dollista muodostaa jaettu käsitys todellisuudesta. Tässä kon- tekstissa kommunikaatio saa itsereflektiivisiä lisäfunktioita: neuvottelua siitä, miten toimijat suhtautuvat toisiinsa ja maail- maan, ja sosiaalisten merkitysten luomista ja muokkaamista. Nimesin transformatiiviseksi kommunikaatioksi kaiken kom- munikatiivisen vuorovaikutuksen, jossa ilmenee tällaista itse- reflektiivisyyttä. Toisin kuin koordinoiva kommunikaatio, se ei tukeudu jaettuihin merkityksiin ja päämääriin, vaan pyrkii merkityksen luomiseen ja muokkaamiseen ja siitä neuvotteluun.

Ehdotan, että transformatiivinen kommunikaatio on se konstitutiivinen prosessi, jossa persoonuuden ehtoina toimivat taipumukset muodostuvat ja jossa niitä kultivoidaan, ja määrittelen sen sekä interpersoonalliseksi että intrapersoonalliseksi kommunikatiiviseksi prosessiksi, joka vaikuttaa tehokkaasti merkitysrakenteisiin – esimerkiksi sosiaalisiin merkityksiin, persoonienvälisiin suhtautumistapoihin tai monenlaisiin älyllisiin, tunnepitoisiin ja toiminnallisiin tapoihin. Tämä kommunikaation transformatiivinen toiminta on kuitenkin vääjäämättä kytköksissä laajempaan sosiaaliseen ja kulttuuriseen merkityskontekstiin, jota ylläpitää sellainen jatkuva kommunikaatio, joka vahvistaa ja säilyttää merkitysrakenteita ja siksi lopulta palvelee suhtautumistapojen ja tekojen koordinoitua – siis koordinoivaan kommunikaatioon.

Viittaan transformatiiviseen kommunikaatioon sekä tutkiesani useiden sellaisten kognitiivis-semioottisten kykyjen kehittymistä, jotka liittyvät persoonuuden ehtona toimiviin valmiuksiin, että kuvatessani, kuinka nämä valmiudet toimivat. Ne toimivat sisäisen dialogin kautta, dialogin, joka linkittyy moniin toisten persoonien vastaaviin dialogeihin jatkuvassa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa.

Väitän siis, että persoonaa luovia valmiuksia voidaan keskeisesti luonnehtia viittaamalla sisäisiin transformatiivisen kommunikaation prosesseihin, jotka lopulta palvelevat korkeamman kertaluvun itsekontrollin saavuttamista tavalla, joka sopii yhteen esteettisten preferenssien, sosiaalisten vaatimusten, älyllisten arvojen ja muun vastaavan kanssa. Tunnistamme ja tunnustamme itsemme ja muut ja samastamme itseemme ja muihin persoonina tämän perustavanlaatuisen kyvyn nojalla, kyvyn käydä sisäistä dialogia erilaisten näkökulmien välillä ja käydä jatkuvaa kamppailua (onnistuen tai onnistumatta) jatkuvasti kasvavan itsekontrollin tason saavuttamiseksi. Se mikä persoonissa on olennaisesti tuttua ja erityisen arvokasta on, että heille voi tarjota perusteita arvioitaviksi tai pyytää, että he oikeuttavat tekonsa, heidän voi odottaa muuttavan käsityksiään tai suhtautumistapojaan, heidät voi mahdollisesti suostutella

näkemään tapahtumat ja asiointilat eri tavalla tai käyttäytymään eri tavoin, tai, mikä vielä tärkeämpää, heidät voi kenties suostutella suostuttelemaan itseään.

Henkilöksi tuleminen, olennoksi, joka ilmentää näitä taipumuksia, vaatii kolmen lyhyesti mainitsemani avainkyvyn hankkimista. Transformatiivinen kommunikaatio yksilönkehityksessä tukee näiden kolmen kyvyn kehittymistä: kyvyn reflektiiviseen semioosiin, näkökulman ottamiseen ja reflektiivisyyden tapojen muodostamiseen. Vastaavasti nämä ovat kykyjä merkisuhteiden tunnistamiseen ja muokkaamiseen, monenlaisten sosiaalisten perspektiivien koordinaatioon ja itsen käsitteen kehittymiseen, kuten myös tietoiseen tottumusten muuttamisen ja itsearvioinnin käytäntöjen omaksumiseen [*habituation*].

Ensinnäkin kaikki itsereflektiiviset kognitiiviset prosessit edellyttävät kykyä metasemioosiin. Tämä kyky merkitsee, että yksilö kykenee käyttämään merkkejä viitataksaan merkkeihin ja luomaan merkkien välisiä suhteita, jotka kehystävät, rajoittavat, ohjaavat tai muovaavat toisia, jo olemassa olevia merkkien välisiä suhteita.

Seuraavana yksilönkehityksellisessä järjestyksessä on kyky omaksua ja koordinoida näkökulmia. Näkökulman omaksuminen merkitsee sellaisen eriytyneen henkilökohtaisen näkökulman ilmaantumista, joka koetaan yhtenä näkökulmana monien muiden henkilökohtaisten näkökulmien joukossa. Väitän, että eri näkökulmien erottaminen toisistaan ja niiden omaksuminen ja koordinaatio tapahtuu ensisijaisesti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja toissijaisesti mielen alueella, kun lapsi oppii mentaalisesti rekonstruoimaan näkökulman omaksumisen sosiaalisen prosessin. Kriittisen itsetulkinnan ja itsearvioinnin kehittymisen voidaan tunnistaa saavan alkunsa siitä, kun sisällytämme toisten näkökulmat omiin tunteisiimme, ajatuksiimme ja tekoihimme. Myöhemmin, kun alamme juuri tiettyjen yksilöiden näkökulmien lisäksi ottaa huomioon myös yleistettyjä sosiaalisia näkökulmia, päädymme ymmärtämään sosiaalisia merkityksiä, sääntöjä ja normeja ja vastaamaan niihin.

Lopuksi väitän, että järkevin käsitys siitä, kuinka persoonat saavuttavat itsekontrollin, on itsereflektiivinen, tietoinen tapojen muodostaminen. Esitän, että korkeamman kertaluvun tapojen muodostamisen prosessi, tai Peircen termein prosessi, jossa omaksutaan tapa muuttaa tapoja, on itsesuostuttelun prosessi. Väitän, että se on siinä määrin tulevaisuuteen suuntautuvaa, että siihen liittyy itse aikaan saatua muutosta; se on siis suhtautumistapojen, uskomusten, halujen ja tekojen *toistuvien kuvioiden* arviointia suhteessa kuviteltuun tulevaan minään, johon vapaaehtoisesti samastumme. Näin se sisältää sekä menneeseen että tulevaan suuntautuvan prosessin, jossa emme vain arvioi kriittisesti olemassa olevia tapoja, vaan myös vaikutamme itseemme kuin toiseen tehdäksemme todellisiksi sen tulevan minän, johon olemme vapaaehtoisesti samastuneet. Toisin sanoen itsesuostuttelu on ajallisesti pitkitetty transformatiivisen kommunikaation prosessi, joka alkaa itsetulkinnasta ja pyrkii vakiinnuttamaan korkeamman kertaluokan tapoja.

Geneettinen kertomukseni väittää, että individuaatio ja intersubjektiivisuus korreloivat täydellisesti. Olemme korostetun sosiaalinen laji. Yhtä kaikki koordinoidumme toistemme kanssa useammilla tavoilla kuin mihin sosiaaliset hyönteiset tai muut sosiaaliset nisäkkäät yltyvät tai kykenevät. Samasta syystä jokaisella meistä on paljon rikkaampi ja mahdollisesti ääretön sisäinen ulottuvuus. Tämä sisäisyys on toinen puoli kolikosta, jonka toinen puoli on intersubjektiivisuus: mitä paremmin voimme tuntea toisen, sitä paremmin voimme tuntea itseämme (tai on olemassa minä, josta voimme tietää jotain). Niinpä mitä useammilla tasoilla koordinoidumme toistemme kanssa, eli mitä sosiaalistuneempia olemme, sitä yksilöllisempiä meistä tulee.

Tämän vuoksi korkeamman kertaluokan älylliset kyvyt kuten itsetietoisuus tai rationaalisuus liittyvät läheisesti niihin persoonuuden käytännöllisiin ulottuvuuksiin, joista käytännöllisillä aloilla puhutaan: vaikka näillä kyvyillä selvästi on muita emergenttejä funktioita episteemisen alueella, niiden perimmäinen funktio ja kehitystapa on sosiaalinen.

Yhteenvedona, tämän geneettisen näkemyksen mukaan persoonuus konstitutiivisena prosessina muodostuu tulkitsevien ja toiminnallisten tapojen kommunikatiivisen transformaation sosiaalisen prosessin sisäisestä uudelleenluomisesta, jonka tarkoituksena on kehittää sosiaalista minää (tai minuuksia) kommunikoimalla sen ruumiillistuneen, organismisen minän kanssa, jolla on kriittittävästi muodostettuja suhtautumistapoja, vakaumuksia ja haluja. Tämä on itesuostuttelun ajallisesti pitkitetty prosessi. Katson tämän prosessin koostuvan sisäisestä dialogista, jota luonnehtii jatkuva pyrkimys kohti kasvavaa itsekontrollia, eli yhä suurempaa vastaavuutta omien tapojemme ja sen välillä, millainen persoona haluaisimme olla. Samasta syystä itse aikaan saatu tapojen muutos on itsensä haltuunoton prosessi, jolla pyrimme kehittämään tapoja, joita voimme pitää aidommin ominamme. Siinä määrin missä nämä tavat ovat todella "meidän", ne kytkeytyvät yksilötason ylittäviin toistuviin kuvioihin. Näin ollen tie psyykkiseen individuaatioon kulkee sosialisointia ja akkulturaation kautta.

Helsingin yliopisto

Suomentaneet Juho Rekola, Kalle Laakso ja Inkeri Koskinen

